

Székács Tamás

A PÁRTVÁLASZTÁS MAGYARÁZATA ÉS A SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉS ELLENTMONDÁSAI SZEGEDEN (2006-2008)

Bevezetés

A társadalmi folyamatok megértése, értelmezése a kelet-közép-európai társadalmakban különösen fontosak, hiszen az 1945-1990 közötti rendszer számtalan hatása tovább él napjainkban is. Ezek a hatások, melyeknek keretei, egyértelmű határai nem rajzolhatóak meg pontosan, még ma is éreztetik hatásukat, ennek következtében napjainkban is viták, konfliktusok alapját képezhetik, képezik.

Jelen dolgozat szempontjából a szociológia politikai folyamatait vizsgáló aspektusa a releváns. Ezeknek a politikai folyamatoknak egyik meghatározó aktusa a négyévente tartott parlamenti választás. A parlamenti választások idején fokozott figyelem hárul a választójoggal bíró állampolgárokra, sorra készülnek a közvélemény-kutatások a választók pártpreferenciájáról, folynak az esélylatolgatások a lehetséges győztesről.

Természetesen hamis állítás lenne, hogy csak ekkor készülnek ilyen típusú adatfelvételek, ugyanis a közvélemény-kutató cégek és más társadalomtudományi kutatással foglalkozó műhelyek meghatározott időközönként a választásokon kívül is készítenek felméréseket. Azonban ezek az eredmények némileg kevesebb figyelmet kapnak, noha a társadalmi folyamatok szempontjából legalább olyan fontossággal bírnak, mint a választások idején készítették. Már csak azért is kell a választásokon kívül fontosságot tulajdonítani a pártpreferenciának, mert a párthoz való kötődés, a pártokkal való azonosulás hosszú távon is ható tényező, amint erre a pártidentifikációs modell is rámutat.

Tanulmányunk szempontjából épp ennek a választások közötti időszaknak van jelentősége, ugyanis a vizsgált probléma, egy ilyen – két parlamenti választás közötti – időpontban vetődött fel, és a politikai folyamatokkal kapcsolatos, aminek szociológiai elemzése általában is releváns, a 2006-2008 közötti időszakban pedig véleményünk szerint különösen az.

Az elemzés empirikus háttere

A dolgozat alapját, empirikus háttéranyagát a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén folytatott kérdőíves adatfelvétel képezi. A tanszék 2000/2001-es

tanévtől kezdődően minden évben reprezentatív adatfelvételt végez a szegedi lakosság körében. A tanszék a 2001/2002-es tanév óta csökkenőmintás mintavételi eljárást alkalmaz, a 2006/2007-es tanévig minden évben egy 1200 – 1300 fős minta került lekérdezésre. Ez a tanév azért volt nagy jelentőségű, mivel ekkor már lehetővé vált egy 2500 fős minta lekérdezése, s a kutatás már választókerületekre is reprezentatívvá vált. A dolgozatban a 2007-es és a 2008-as kutatás eredményeit használjuk fel.

A kérdezőbiztosi feladatokat a tanszék hallgatói végezték csoportokba szerveződve. Minden csoportnak egy felsőbb éves (IV. vagy V. éves) hallgató volt a vezetője, aki irányította a csoport munkáját, illetve biztosította a tanszék oktatói és a kérdezőbiztosok közötti kommunikációt. Az adatfelvételt követően a hallgatók végezték az adatok rögzítését és tisztítását is. Az adatrögzítés dupla rögzítéssel készült, két külön adatbázisba, amelyeket a hibák javításához és a végleges adatfájl ellenőrzéséhez használtak (Eranus-Lángh-Máth-Rác 2004).

Mivel a kutatási probléma felvetése is ezekből az adatfelvételekből származik, röviden utalunk azokra a kérdésekre, amelyekből lényegében a dolgozat témája is táplálkozik. Erre azért is szükség van, mert az adatok elemzése során a dolgozat szempontjából releváns kérdések egyes kategóriái összevonásra kerültek, elsősorban a könnyebb értelmezhetőség és elemezhetőség okán.

A vizsgálat legfontosabb kérdései tehát a következők:

Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az eltelt 12 hónap folyamán?	
<i>Válaszlehetőségek:</i>	<i>Összevont kategóriák:</i>
sokkal jobb lett	jobb lett
kicsit jobb lett	
változatlan maradt	változatlan maradt
rosszabb lett	rosszabb lett
sokkal rosszabb lett	

Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a jelenlegi Gyurcsány-kormány a hivatalba lépése óta?	
Válaszlehetőségek:	Összevont kategóriák:
nagyon jó	jó
jó	
gyenge	gyenge
nagyon gyenge teljesítményt	

Véleménye szerint, hogyan fog alakulni az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónap folyamán?	
Válaszlehetőségek:	Összevont kategóriák:
sokkal jobb lesz	rosszabb lesz
kicsit jobb lesz	
változatlan marad	változatlan marad
rosszabb lesz	jobb lesz
sokkal rosszabb lesz	

1. táblázat

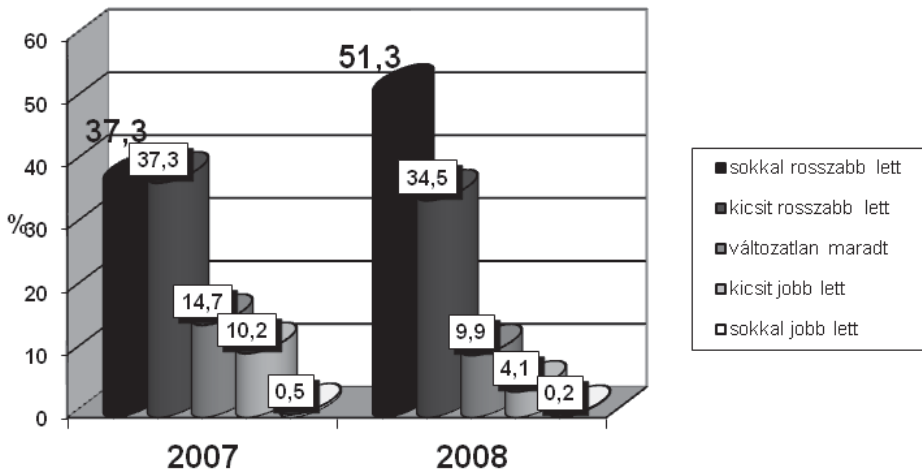
Ezek a kérdések tehát a dolgozat kulcskérdései, továbbá azért került az empiria és a kérdések interpretálása a tanulmány elejére, mert jelentősen megkönnyíti a következő fejezetek megértését.

Általános tendenciák a vizsgált kérdések függvényében

Az imént bemutatottakat lényeges kérdéseket, amelyek a dolgozat alapjának tekinthetők. A probléma interpretálása előtt fontosnak tartjuk, hogy általánosságban bemutassuk az ország gazdasági helyzetével és a kormány teljesítményével, illetve a pártpreferenciákkal kapcsolatos tendenciákat és a 2007-ről 2008-ra megfigyelhető változásokat. A tendenciák részletes bemutatása érdekében nem a redukált válaszlehetőségek alapján elemezzük az egyes kérdéseket, hanem az adatfelvételben szereplő eredeti skálák alapján.

Elsőként az ország gazdasági helyzetértékelésében bekövetkező változást vizsgáljuk meg, a kapott adatokat az 1. ábra szemlélteti:

A válaszadók vélekedése az ország gazdasági helyzetének változásáról

1. ábra

Azt tapasztaljuk, hogy mindkét évben azok vannak többségben a válaszadók között, akik szerint rosszabb lett az ország gazdasági helyzete. A legfontosabb változás, hogy a gazdasági helyzet változásáról a legrosszabb képet alkotók száma növekedett 37%-ról 51,3%-ra, a mérsékelten negatív tendenciákat látók aránya lényegesen nem változott. Ezzel párhuzamosan azok száma csökkent lényegesen, akik úgy vélekednek, miszerint a gazdasági helyzet kicsit jobb lett az elmúlt egy évhez képest. Továbbá megfigyeltük a gazdasági helyzet változatlanságát érzékelők csoportja is. Jól látható, hogy a leginkább negatív képet alkotó csoport aránya növekedett, míg a változatlanságot és a némileg jobb helyzetet érzékelők „tábora” csökkent.

Fontos megvizsgálnunk azt is, hogy a gazdasági helyzet jövőjéről milyen kép rajzolódik ki a megkérdezettek válasza alapján, hiszen ez a kérdés a dolgozat későbbi részében szintén releváns lesz. Az 2. táblázatban prezentált eloszlások azt mutatják, hogy a gazdasági helyzet jövőjéről a legnegatívabb képet alkotók száma növekedett lényegesen 26,4%-ról 34,3%-ra, a mérsékelt romlást prognosztizálók aránya meghatározóan nem változott. Viszont az optimisták száma csökkenő tendenciát mutat. Elsősorban azokra érdemes itt figyelni, akik mérsékelt javulást várnak a gazdasági

helyzetet illetően, hiszen számuk 24,8%-ról 13,6%-ra csökkent. Jelen kérdés vonatkozásában jelentős változás nem tapasztalható azok körében, akik a gazdasági helyzet stagnálására számítanak.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a pesszimizmus növekedésére és az optimizmus csökkenésére figyelhetünk fel.

A válaszadók vélekedése az ország gazdasági helyzetének jövőjéről

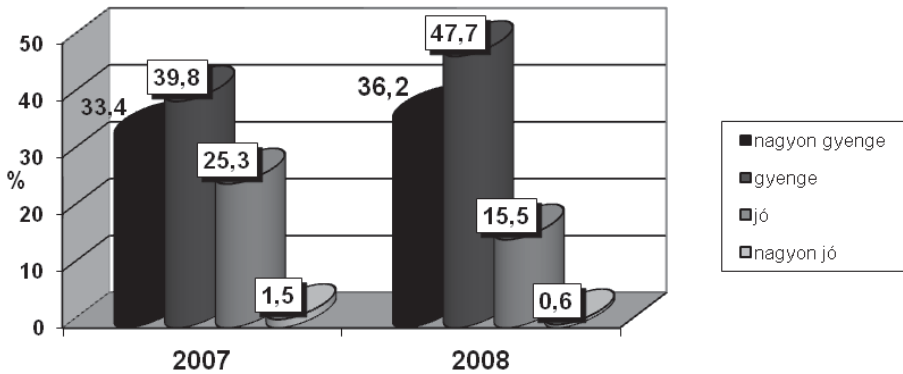
	2007	2008
	Érvényes %	Érvényes %
sokkal rosszabb lesz	26,4	34,3
kicsit rosszabb lesz	24,7	25,4
változatlan marad	22,4	25,7
kicsit jobb lesz	24,8	13,6
sokkal jobb lesz	1,6	1,0
összesen	100,0	100,0

2. táblázat

Véleménye szerint, hogyan fog alakulni az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónap folyamán?

A következő lényeges kérdés, amely esetében az általános tendenciák bemutatása szükséges, az a kormány megítéléséhez kapcsolódik (2. ábra). Mindkét adatfelvétel adatai azt mutatják, hogy a kormány munkáját negatívan értékélik vannak többségben, akár a gyenge, akár a nagyon gyenge csoportot nézzük. Ez értelemszerűen maga után vonja a kedvezően vélekedők kisebbségét ebben a kérdésben. A változások tekintetében azt kell kiemelnünk, hogy azon csoport száma jelentősen növekedett 2007 tavaszától 2008 tavaszáig, amelyik szerint a kormány gyenge teljesítményt nyújtott, hiszen arányuk 39,8%-ról 47,7%-ra emelkedett. Az a „tábor” is növekedett, amely szerint nagyon gyenge a kormányzati teljesítmény, viszont itt „mindössze” 3%-os változásról beszélhetünk. Ezekkel a tendenciákkal párhuzamosan a teljesítményt jónak ítéelő csoport aránya jelentősen csökkent, 25,3%-ról 15,5%-ra. Jelen esetben nagyon kicsi csoport az, amely szerint a kormány által nyújtott teljesítmény nagyon jó volt, esetükben szintén létszámredukcióról beszélhetünk. A kormány teljesítményével kapcsolatos vélekedéseket grafikusán a 2. ábra szemlélteti.

A válaszadók kormány teljesítményéről alkotott véleménye

2. ábra

Végezetül a pártpreferenciákkal kapcsolatos tendenciák változását kell általánosan áttekinteni (3. táblázat).

	2006	2007	2008
	Érvényes %	Érvényes %	Érvényes %
FIDESZ	35,4	34,4	48,7
MSZP	47,9	34,1	25,5
SZDSZ	8,5	8,9	5,2
MIÉP	0,6	1,6	0,8
Munkáspár	0,2	1,3	1,3
MDF	4,5	12,7	8,9
Centrum	1,6	3,0	2,7
Jobbik Magyarorszáért	–	0,8	1,8
Egyéb pár	1,1	3,1	5,1
Összesen:	100,0	100,0	100,0

3. táblázat

Szavazatok megoszlása a pártot választók körében.

A pártpreferenciák kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a fenti – 2007-es és 2008-as – adatok a pártot választókra vonatkoznak, tehát azokra, akik konkrétan meg tudták mondani, hogy melyik pártra szavaznának „egy most vasárnap, tartandó országgyűlési választáson”. A bizonytalanok és a nem válaszolók csoportjainak vizsgálatára az

elemzés későbbi részében, más kontextusban kerül majd sor. A 2006-os adatok – a válaszolók visszaemlékezése alapján – azt mutatják, hogy a parlamenti választáson milyen arányban szavaztak a pártokra Szegeden. A visszaemlékezés helytállóságának ellenőrzése érdekében összehasonlítottuk a „visszaemlékezés” adatait a 2006-os választás tényleges eredményével, és azt találtuk, hogy a tényadatok és a visszaemlékezés adatai nem különböznek egymástól.

Ha az elemzés során a 2006-os parlamenti választások adatait tekintjük egyfajta kiindulópontnak, akkor láthatjuk a kormánypártok szavazótáborának összeszűkülését. Az MSZP esetében ez azt jelenti, hogy míg a válaszadók 47,9%-a szavazott 2006-ban erre a pártra, 2007-ben 34,4%, 2008-ban pedig már csak 25,5% szavazna a nagyobbik kormánypártra. Az SZDSZ esetében azt láthatjuk, hogy a párt még képes volt megtartani a szavazóit 2007-ben, viszont 2008-ban már csak a válaszadók 5,2% adta volna rá a voksát. A FIDESZ esetében ehhez képest ellenkező tendenciát tapasztalhatunk. A válaszadók 35,4%-a nyilatkozott úgy, hogy 2006-ban a FIDESZ-re szavazott, 2007-ben 34,4% mondta ezt (itt valószínűleg szerepet játszott a „győzteshez húzási” effektus), 2008-ban azonban már 48,7% szavazott volna a FIDESZ-re. Jól látható, hogy az ekkor a legnagyobb ellenzékét jelentő párt szavazótáborára 2008-ra erőteljesen „bővült”. Az MDF esetében szintén növekedett a támogatottság 2006-ról 2007-re, hiszen a 2006-ban leadott szavazatokhoz képest majdnem megháromszorozódott az MDF szavazótáborára. Hozzá kell tenni, hogy 2008-ban valamelyest csökkent azok aránya, akik erre a pártra szavaznának, de még így is majdnem megduplázta a párt szavazóbázisát 2008-ra, 2006-hoz viszonyítva.

Összefoglalva az eddigieket azt mondhatjuk, hogy a vizsgált időszakban jelentős változások zajlottak le. Egyrészt az a tendencia vált láthatóvá, hogy az ország gazdasági helyzetének és a kormány teljesítményének megítélésében a negatívan vélekedők aránya megnőtt, a pozitívan vélekedők pedig csökkent. Másrészt a pártpreferenciák területén a kormánypártok támogatottságának csökkenése, míg a FIDESZ és az MDF táborának növekedése volt diagnosztizálható. Ezek a folyamatok azért fontosak, mert az általunk vizsgált csoportokban bekövetkezett változásoknak ezek egyfajta keretét adják.

A probléma interpretációja

A politikai pártokkal való szembeállást, vagy éppen mellettük való kitartást több aspektusból közelíthetjük meg. Jelen esetben az ország anyagi helyzetének megítélése alapján konstruált vélemény az, amely a vizsgálat tárgyát képezi. Összekapcsolva azzal, hogy miként ítélik meg a hatalmon lévő kormány teljesítményét. Jelen esetben kormányon a 2006-tól második ciklusát töltő Gyurcsány-kormányt értjük. Fő kérdésünk

az, hogy milyen összefüggérendszer figyelhető meg a szubjektíve átértett helyzet, és a kormány teljesítményéről alkotott kép között.

Rendkívül fontos, hogy a vizsgálat tárgyával kapcsolatban minden egyes megállapítást, következtetést 2007. március-áprilisa és 2008. március-áprilisa közötti időszakra vonatkoztatunk. Tanulmányunk kizárólag az ebben az intervallumban történt események keretrendszerében helyezhető el. Továbbá azt is fontos leszögezni, hogy a felhasznált adatbázis Szegedre való korlátozottsága miatt nem általánosítható az országos szintre, csupán ezen a településen bír érvényességgel. Ugyanakkor jelen dolgozat ösztönzőleg hathat arra, hogy egy országos mintán is tesztelni lehessen kutatási kérdéseinket.

Első lépésben tehát az ország gazdasági helyzetére és a kormány teljesítményének a megítélésére adott válaszok közötti viszonyt vizsgáltuk meg. A gazdasági helyzet értékelése és a kormány teljesítményének megítélése között a chi-négyzet próba szignifikáns összefüggést mutat (statisztika értéke: 389,595; szignifikancia érték:0,000; döntési szint: 0,05). Az eredmények vizsgálata során láthatóvá váltak konzisztens és inkonzisztens véleményű csoportok is, ezeket jól szemlélteti az alábbi 4.táblázat. Találtunk olyan társadalmi csoportot, amelynek tagjai úgy ítélték meg, hogy az ország gazdasági helyzete rosszabb lett, csökkent a gazdasági teljesítmény és a hatalmon lévők teljesítményét is rossznak minősítették.

Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az eltelt 12 hónap folyamán?	Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a jelenlegi Gyurcsány-kormány a hivatalba lépés óta?		
	gyenge	jó	összesen
rosszabb lett*	1390	272	1662
	83,6%	16,4	100,0%
változatlan maradt*	172	146	318
	54,1%	45,9%	100,0%
jobb lett*	68	167	235
	28,9%	71,1%	100,0%
összesen	1630	585	2215
	73,6%	26,4%	100,0%

4. táblázat

A különböző csoportok a gazdasági helyzet és a kormány teljesítményének megítélése alapján (2007)

Azok közül, akik úgy érzik, hogy rosszabb lett az ország gazdasági helyzete, 83,6% vélekedik úgy, hogy a kormány rossz teljesítményt nyújtott. Ebben a kereszt táblázatban még két további konzisztens véleménnyel rendelkező csoport kristályosodik ki. Az egyik csoportot azok a válaszadók adják, akik úgy vélik, hogy az ország helyzete

változatlan maradt, a teljesítményt pedig, gyengének ítélik (arányuk a kategóriában: 54,1%). Végül pedig azokról kell említést tennünk, akik a gazdasági helyzet javulását érzékelik, s jónak ítélik a teljesítményt (arányuk a kategóriában: 71,1%).

Lényegében e három csoport esetében azt mondhatjuk, hogy konzisztens a véleményük, abban az értelemben, hogy a vélemények egymással párhuzamosak és egy irányba mutatnak. A választók ugyanis a mindenkori hatalomtól az ország helyzetének, így a gazdasági helyzetnek a javítását is várják, ezért a gazdasági helyzet romlásának és stagnálásának érzékeléséből, logikailag következik a kormány tevékenységének negatív megítélése (ha más, egyéb külső ok ezt nem indokolja), mint ahogyan a javuló gazdasági helyzet érzékeléséből a pozitív megítélés következik. A fenti három csoport esetében e logika mentén nem található ellentmondás a vélekedésekben.

A fenti táblázatban azonban olyan csoportokat is megfigyelhetünk, ahol a véleményeknek ez a párhuzamossága és egy irányba mutatása nem figyelhető meg, mert a gazdasági helyzetről alkotott vélemény ellentmond a kormány teljesítménybeli megítélésének.

Ezen logikai ellentmondás jelen esetben három csoportnál figyelhető meg a már említett táblázat alapján. Egyrészt azon válaszadóknál, akik saját megítélésükben a gazdasági helyzet romlását érzékelik, ugyanakkor pozitív attitűdöt táplálnak a kormány irányt, teljesítményét jónak értékelik. Az ő arányuk ebben a kategóriában 16,4%.

A második ilyen inkonzisztens csoportot azok alkotják, akik szerint az ország gazdasági helyzete nem változott, ennek ellenére a kormány teljesítményét jónak értékelik (arányuk a kategóriában 45,9%). Azt mondhatjuk, hogy ez a két csoport a probléma szempontjából kulcsfontosságú. A második csoport esetében azonban felmerülhet az a kérdés, hogy miért tekinthető ez a kollektívum is a problémához tartozónak? Miért tekintjük logikai ellentmondásnak a gazdasági stagnálás és a jó kormányzati teljesítmény párosát? Elsősorban azért, mert a vizsgált időszakban nem jelent meg olyan kedvezőtlen külső gazdasági körülmény, ami akadályozta volna a gazdasági fejlődést. Sőt inkább a kedvező külgazdasági feltételekről szóltak a hírek, így nem valószínű az, hogy a válaszolók úgy gondolták: „az ország gazdasági helyzete nem javult, de ez ilyen külső feltételek mellett nem is lehetséges, a kormány mindent megtett, nem rajta múltott, tehát teljesítménye jónak tekinthető”. Végül a harmadik kategóriánkat azok alkotják, akik javuló tendenciát látnak a magyar gazdaságban, ennek ellenére gyengének ítélik a kormányzati teljesítményt. Ez a csoport lényegében szorosan nem kapcsolódik a tárgyalt problémához, hiszen ez az ellentmondás éppen fordítottja az előző kettőnek. Ennek ellenére szintén érdekes kérdés, hogy ezt a harmadik „formát” mi okozza.

Lényegében a dolgozat szempontjából a két első csoport tekinthető fontosnak, akik a már korábban interpretált kérdésekre adott válaszaikban önmagukkal úgy kerültek ellentmondásba, hogy jónak értékelték a kormány teljesítményét, ugyanakkor romló vagy stagnáló gazdasági helyzetet érzékeltek. Mi lehet az oka annak, hogy a gazdasági

helyzet negatív megítéléséhez a kormány iránt, kormányzati teljesítménnyel kapcsolatban pozitív attitűd társul? Jelen tanulmánynak az a célja, hogy erre a kérdésre választ találjon. Olyan elméleti keretrendszerre mutasson rá, amely a legjobban és a legnagyobb érvényességgel mutat rá problémánk magyarázatára.

Különösen relevánsnak tekintjük ezt a kérdésfelvetést, hiszen az előző fejezetben bemutatott általános tendenciák a kormánypártokkal szembeni kedvező viszonyulás csökkenésére utaltak. Az említett pártok iránti negatív attitűdök növekedése, a szavazótábor csökkenése ellenére olyan csoportokra figyeltünk fel, amelyek kedvezően viszonyulnak hozzájuk, viszont az ország gazdasági helyzetét mégis rossznak vagy stagnálónak vélték.

A probléma behatárolása és a számunkra fontos folyamatok bemutatása után a következő lépés azoknak az elméleteknek a felvázolása, amelyek a felvetett problematikát magyarázhatják. Az alapfeltevésünk ezzel kapcsolatban az, hogy a pártpreferenciákat, szavazói magatartást magyarázó elméletek azok, amelyek magyarázóelvként szolgálhatnak. Ennek legfőbb oka az, hogy ezen elméletek között fellelhetünk olyanokat, amelyek nem kizárólag a szavazói magatartást és a választásokkor megfigyelhető pártpreferenciát magyarázzák, hanem a köztes időszakokra is magyarázóelvként szolgálnak. Ezen elméletek valamilyen szinten megpróbálják általánosságban is magyarázni a politikai viselkedést és véleménynyilvánítást. E gondolati elv alapján a következőkben áttekintjük a törésvonal, a pártidentifikációs elméletet, illetve a racionális döntések megközelítésmódját. Továbbá az elméleti keretrendszer részét képezi még egy olyan elmélet, amely alapvetően nem a pártpreferenciákat igyekszik magyarázni. A szakirodalomban a rendszerigazolás elmélete néven ismert.

A pártidentifikációs modell

A szavazói magatartás magyarázatának ez az elmélete az amerikai michigani egyetemen született meg, az „iskolát” egy 1960-ban megjelent könyvhöz, a „The American Voter”-hez szokás kapcsolni, melynek szerzői Warren Miller, Donald Stokes és Philip Converse.

„A könyv alap gondolata az, hogy a szavazói döntések megértését az őket legközvetlenebbül befolyásoló attitűdök felől kell kezdeni, tehát onnan, hogy mit gondol a szavazó a versengő pártokról és jelöltekről” (Gallai-Török 2003:474). Ezt követően kell a tartósabb beállítottságokat megvizsgálni (mint például a szocializáció) a pártokra való szavazás és a hozzájuk való viszony alapján, a tényezők összegzése végén pedig egy „ok-sági tölcser” (Gallai-Török 2003:474) kapunk. Az elmélet alapvető és meghatározó fogalma a párttal, pártokkal való azonosulás, amely az egyénben kialakuló egy adott

párthoz való erős kötődést jelent. Ilyen értelemben a pártidentifikációt úgy foghatjuk föl, mint egy olyan meghatározó tényezőt, amely „[...] valamely párt irányába kialakult erős politikai lojalitást, hovatartozást jelent” (Körösényi 1993: 92). Ebben az értelemezési keretben egy szavazó nem azért dönt egy adott párt mellett, mert a párt az adott egyént meggyőzte, hanem azért, mert saját magát annak az adott pártnak a csoportjába tartozónak véli. Ezért szokták az elméletet pártidentifikációs elméletnek is nevezni.

Az elmélet szerint ez a kötődés nem érvényes minden egyes szavazatra, amit a választópolgárok leadnak, viszont hosszú távon jól látható az egyén identitásába beépült kötődés a leadott szavazatokban, a pártokhoz való viszonyban. Tehát ez a kötődés nem kizárólag a választásokra korlátozódik, hanem hosszú távon határozza meg az egyének viszonyát egy-egy párthoz. A michigani „iskola” szerint: „Ez az azonosulás a családban öröklődik, a referenciacsoport hatására alakul és idővel egyre erősebbé válik, a személyek egyre inkább pártosságukra hagyatkoznak az őket elárasztó politikai információk feldolgozásában” (Székely 2005: 49-92).

Ezt a modellt kialakulását követően rendkívül sok kritika érte, ennek következtében például a szocializáció fontosságát később kisebbnek tekintették és nagyobb hangsúly került bizonyos tényezőkre, amelyek nem nagy horderejű változásokat hoznak ugyan, de mégis képesek a pártpreferenciákat átrendezni. Emellett az elméleten végrehajtott változtatásokat az is indukálta, hogy „a pártos szavazók száma az 1970-80-as évek során a legtöbb nyugati demokráciában fokozatosan csökkent [...]” (Gallai-Török 2003: 475).

A pártosságnak az elmélet szerint egyaránt van pozitív és negatív funkciója. Pozitív funkciója elsősorban az, hogy gondolatmankóként szolgál az egyén számára a mindennapi életben való eligazodás során. Az erős pártidentifikáció az egyént immunissá teszi a saját politikai képébe nem illő információk befogadásával szemben, de ez nem feltétlenül zárja ki azt, hogy ezeket az információkat ne tehetné magáévá.

E megközelítés fontos szerepe abban rejlik, hogy egy olyan erős kötődést feltételez az adott párt irányában, amely hosszú távon meghatározza a párt iránti lojalitást. Jelen dolgozatban éppen az a fontos, hogy megvizsgáljuk, miszerint a probléma szempontjából beszélhetünk-e valamilyen mértékű identifikációról. Ennek az elméleti megközelítésnek alapján azt a kérdést fogalmazhatjuk meg, hogy lehet-e a felvetett véleménybeli ellentmondás magyarázata a pártosság?

A rendszerigazolás elmélete

Ahogy már korábban említettük ez az elmélet konkrétan nem a választói magatartást igyekszik magyarázni, hiszen maga az igazolás gondolata,—hogy az emberek maguk

és mások számára igazolni fogják az adott szituációt—a pszichológiában számos területen megjelent.

Ahhoz, hogy megértsük a rendszerigazolás elméletének lényegét, először az önigazolás és a csoportigazolás néhány vonását kell felvázolnunk, amelyek lényegében a rendszerigazolás alapját jelentik. Az elmélet megfogalmazása John T. Jost és Mahzarin R. Banaji nevéhez fűződik. Alapvetően mindhárom elmélet alapjához hozzátartozik a sztereotípiák és a hamis tudat fogalma. A hamis tudat egy olyan vélemény fenntartását jelenti, amely ellenkezik egy személy vagy csoport érdekével, és hozzájárul az előnytelen helyzet továbbéléséhez. Az önigazolás alap gondolata szerint a sztereotípiák azért fejlődnek, hogy az egyén saját énjének védelmét biztosítani tudja. Tehát alapvetően egy énvédő-mechanizmusról van szó, amelynek keretében az egyének azért hoznak létre sztereotíp képeket, hogy saját viselkedésüket, státusukat igazolják. Az önigazolás gondolatának legfőbb elemei a csoportigazolás esetében is megfigyelhetők, amelyet Tajfel vetett fel. Ebben az esetben „a sztereotípiák racionalizáció csoportközi funkciót látnak el azt igazolva, hogy jogos az, ahogyan a saját csoport a külső csoporttal bánik.” (Jost 2003:491). A csoport igazolásának abban is szerepe van, hogy az adott csoport megkülönböztesse saját magát más csoporttól és megvédje szociális identitását.

A vizsgálatok kimutatták, hogy a csoportok saját magukat mindig pozitívabban ítélik meg, előnyösebbnek látják, mint más csoportokat. Alapvetően ez akkor is igaz, ha alacsony státusú csoportokról van szó. Noha ezek előnyösebbnek ítélik bizonyos szempontból a magas pozícióval rendelkezőket, de más dimenziók mentén a saját csoport preferálása megmarad. Éppen ez a gondolat vezette Jostot és Banajit a rendszerigazolás elméletének megalkotására, abból kiindulva, hogy az alacsonyabb státusú csoportok magukat pozitívan értékelik, s sztereotípiáikkal a fennálló rendszer elismerését szolgálhatják azáltal, hogy elégedettek a rendszerrel. Jost és Banaji azt vetik fel, hogy az egyén nem csak a saját csoport viselkedését igazolhatja, hanem magát a társadalmi rendszert is. A sztereotípiák szerintük ebben az esetben már ideológiai funkciókkal rendelkeznek. Az egyén szemszögéből az elmélet azt jelenti, hogy az individuum úgy magyaráz saját maga számára egy jelenséget vagy egy körülményt, hogy az adott helyzet fennmaradjon. Ezáltal egy olyan pszichológiai folyamat jön létre, ahol a hátrányos helyzetben lévő csoport rossz helyzetének ellenére is fennmarad a rendszer (Jost 2003:500). A rendszerigazolás elmélete feltételezi, hogy a kialakult sztereotípiák valamilyen objektív tényezőkön keresztül jönnek létre, és egy adott társadalmi csoportban egységesek, konzisztenciát mutatnak. A rendszer Jost és Banaji gondolatmenetében igen tág értelmezést nyer, ugyanis beletartozik például a család, különböző intézmények, kormányok, s maga a természet rendje is. Ebben a rendszerigazolási keretben a sztereotípiák olyan funkciót kapnak szerintük, amelyek által a fennálló társadalmi rendet, társadalmi különbségeket, osztályok helyzetét, hivatalban lévő kormányokat igazolják az emberek

maguk számára. A fennálló politikai intézmények, kormányok mellett való kitartással kapcsolatban kimutatták, hogy addig az emberek a rossz döntések ellenére is kitarthatnak a rendszer mellett. Jost és Banaji szerint az emberek szelektív információszelésének döntő szerepe van a rendszer igazolásának fenntartásában. Ez az elmélet is fontos lehet a kutatásunk szempontjából, amennyiben a fentebb vázolt kérdéseink megválaszolásához az igazolási mechanizmus hozzájárul. Szó lehet ugyanis arról, hogy korábbi – az éppen regnáló kormányra leadott–szavazatunkat, s ezáltal önmagunkat igazoljuk azzal, hogy a kormány iránti pozitív attitűdöt fejezünk ki, annak ellenére, hogy így ellentmondásba kerülünk azzal, hogy gazdasági helyzetértékelésünk negatív.

A racionális döntések elmélete

A racionális döntések elmélete a közgazdaságtudomány területén alakult ki az 1970-es évtizedben, a szociológiában viszont valamivel később jelent meg (Róna-Tas: 1991:41). Az elmélet alapállása az, hogy az emberek a rendelkezésükre álló információk alapján a legnagyobb haszonnal kecsegtető alternatívát választják cselekedeteik során. A társadalom tagjai mindig rendelkeznek egy meghatározott mennyiségű információval, amelyek segítségével döntéseiket képesek meghozni. Az elmélet alapvetően nem csak a mindennapi cselekvést magyarázza ezzel a gondolatmenettel, hanem a választói magatartást is. Az elméleten belül több értelmező modell is létezik. Az egyik legelterjedtebb a tematikus szavazás modellje, amely szerint a választópolgárok összehasonlítják saját véleményüket a számukra releváns pártok álláspontjával és ez alapján szavaznak. Amennyiben több párt képviseli a szavazó érdekeit a döntés úgy születik meg, hogy az egyik a kérdéseket fontosságuk szerint súlyozza.

Lényegében egy ehhez hasonló szemléletet képvisel Anthony Downs racionális szavazó modellje is. Downs alapvetően különbséget tesz a tökéletes informáltság világa és a hiányos informáltság világa között. Az első esetben véleménye szerint a szavazók arra a pártra szavaznak, amely a legnagyobb hasznot biztosítja az egyén számára megválasztása esetén. Downs szerint az éppen hatalmon lévő párt megítélésének is fontos szerepe van, ugyanis a választók mérlegelik, hogy mekkora jövedelem származott a jelenlegi kormánypárt munkájából, és ezt is beveszik a jövőbeli hasznosságok kiszámításába (Downs, A. 1990:997). A másik dimenzió a tökéletes informáltság hiányát jelenti, amelyben a szavazókat a befolyásgyakorlók és az ideológiák segítik a tájékozódásban. Lényegében a modell alapján az egyének arra a pártra szavaznak, amelyek a jövőre való kilátások tekintetében a jobb alternatívát kínálják. Downs legfontosabb felvetése a racionális tájékozatlanság fogalmának a bevezetése. E szerint a szavazó lényegében tisztában van vele, hogy az ő egyetlen szavazata semmit sem jelent, ezért nem is tesz

semmiféle erőfeszítést valamilyen információ megszerzésének érdekében. Csak azokat az információkat használja fel, amik a mindennapok során lényegében ráragadnak. Ennek okán a választó nem is alakít ki konkrét véleményt az egyes kérdésekben, hanem „gondolatmankókra” támaszkodva megy el lényegében szavazni.

A racionális döntések elmélete annak a megközelítésnek a lehetőségét adja, hogy az inkonzisztens véleménnyel rendelkező csoport vélekedését egy racionális döntésnek nevezzük. Gondolkozhatnak-e úgy ezek a csoportok, hogy a jövőbeli jobb élet reményében most szükséges rossz az, ami történik az országban? Ezért pedig nem okolható az éppen működő kormány, hanem csak a szükséges intézkedéseket hozza meg egy jobb jövő reményében?

A törésvonal elméletek

A pártpreferenciák magyarázatában a legfontosabb elméletek közé tartoznak a törésvonal elméletek. Már a fogalomnak is több értelmezése, megfogalmazása létezik a politikai irodalomban. Jelen esetben ezek közül csak egyet emelünk ki, amely Stefano Bartolini és Peter Mair értelmezésében a következőket jelenti: „[...] a törésvonalak a társadalom olyan politikailag releváns csoporttagolódását képezik, amelyben a csoportkonfliktusok a szociokulturális csoportok, szervezetek, valamint ideológiák és/vagy kollektív identitástudatok szintjén egyaránt megjelennek” (Gallai-Török 2003: 85). Lényegében ezek a strukturális vonalak a társadalom csoportjai között megtalálható konfliktusok mentén létrejött választóvonalak, amelyek a pártpreferenciákban, illetve a politika világában is leképeződnek, s pártok mögé szerveződő stabil szavazótömböket eredményezhetnek.

Martin Lipset és Stein Rokkan fogalmazták meg átfogó értelemben az első elméletet, melynek alap gondolatai a mai napig meghatározóak. A szerzőpáros négy törésvonalat különített el, amelyek kialakulása szerintük a XVIII-XIX. századi forradalmak (ipari és nemzeti-demokratikus forradalmak) időpontjára tehető:

1. vallási törésvonal (az állam és az egyház között húzódik)
2. a város és a vidék ellentéte (ipar és a mezőgazdaság között húzódik)
3. kulturális törésvonal (a domináns kultúra és a kisebbségi kultúra között húzódik)
4. a tőke és a munka ellentéte

Lipset és Rokkan szerint a törésvonalaknak nagy szerepük van a pártok és a pártrendszerek kialakulásában, azonban ez a viszony nem egyirányú, ugyanis a pártok tevékenysége erőteljesen meghatározza ezeknek a vonalaknak a kialakulását és mélységét. Ahogy Enyedi Zsolt is utal rá: „Lipset és Rokkan klasszikus művében a politikai elmentétek jól definiált társadalmi-strukturális háttérrel rendelkeznek, ám a törésvonalak

kiépülését konkrét politikai cselekvők és normák határozták meg” (Enyedi Zsolt 2004: 4). A szerzőpáros szerint a különböző pártrendszerek már az általános választójogot megelőzően kialakultak, ezért szerintük az 1920-as évekre kialakult pártstruktúrák később már nem változtak alapvetően (Gallai-Török: 91). Ezt „befagyási hipotézisnek” is nevezi a szakirodalom. Azonban a XX. század második felében lejátszódó változások, többek között a pártosság visszaszorulása nyugaton, illetve az új politikai erők megjelenése, a hagyományos törésvonalak visszaszorulásának tendenciáját láttatták. Ennek a változásnak az okát többféleképpen is magyarázták. Sokan úgy vélték, hogy a hagyományos törésvonalak mellett az értékalapú törésvonalak jelentek meg. Ennek a gondolatmenetnek egyik legfőbb képviselője Daniel Bell. A legáltalánosabban, az értékalapú törésvonalakkal kapcsolatos gondolatokat Inglehart vetette fel, szerinte ugyanis a második világháború után bekövetkező változások miatt új típusú törésvonalak jelentek meg. Az alapvető változások következtében az anyagi dimenzió helyett az értékek kerültek előtérbe. Az a kérdés vetődhet fel a problematikánk kapcsán, miszerint lehet-e szó arról, hogy valamilyen törésvonal mentén létrejövő csoportként definiáljuk az inkonzisztens véleménnyel rendelkező csoportokat?

A hipotézis megfogalmazásának első szakasza

Az elméletek áttekintése elengedhetetlen volt a hipotézisalkotás szempontjából. Előtte viszont szólni kell arról, hogy az elméleteket két csoportba sorolhatjuk be, természetesen ez csak egy fiktív csoportosítás, amelynek fő eleme az identitás, pontosabban ennek a megléte vagy hiánya. A törésvonal, a pártidentifikációs, valamint rendszerigazolás elméletek jól elkülöníthetőek a racionális döntések elméletétől. Először is azért, mert az első két elmélet a választói magatartást valamilyen stabil és hosszútávon érvényesülő tényező segítségével igyekszik megmagyarázni. De a rendszerigazolás elmélete sem nélkülözi ezt az elemet, hiszen egy számunkra kedvezőtlen vélekedés fenntartása is kapcsolatban van az identitással. Ezzel szemben a racionális döntések elmélete, egy adott pillanatban, szituációban rendelkezésre álló információtömeg alapján mérlegelő egyéneket feltételez. E megközelítés szerint nem értelmezhető a választói magatartás olyasvalamiként, amit hosszú távú identitásbeli tényezők befolyásolhatnak. Mindennek ismeretében azt a feltételezést fogalmazhatjuk meg, hogy a felvázolt problematika tulajdonképpen vagy egy racionális döntésnek tekinthető, vagy éppen egy hosszabb távon érvényesülő, identitáson alapuló választásnak tulajdonítható vagy mindkét tényező egyszerre van jelen. A két egymást követő évben készült kutatási eredmények összehasonlítása segíthet a vizsgálódás fő irányainak kijelölésében. Ha mindkét évben fennmarad ez az ellentmondás, és a csoportok számbeli aránya stabil marad, akkor a

rendszerigazolás, pártidentifikációs, törésvonal elméletek triászának valamelyike adhat magyarázatot. Ha viszont csökken az inkonzisztens véleménnyel rendelkező csoportok aránya, akkor valamiféle racionális megfontolás feltételezésének segítségével lehetséges az ellentmondást feloldani. Természetesen felvethető, hogy csupán két adatbázis alapján hogyan is beszélhetünk hosszabb távú tényezőről. Jelen esetben ez csak abból a szempontból fontos, hogy ez az inkonzisztens véleménynyilvánítás egyáltalán fennmarad-e, és ha nem marad fenn, akkor milyen mértékben és milyen irányban változik. Hiszen itt nem arra törekszünk, hogy egy tendenciát vetítsünk előre, hanem egy ellentmondásos helyzetet próbálunk megmagyarázni.

A 2008-as adatok bemutatása és összevetése az előző év eredményével

Mivel a dolgozat elején a kutatási téma interpretációjakor bemutatásra kerültek a 2007-es adatbázis adatai, jelen esetben az elemzés kiindulópontjának a legfontosabb eleme, hogy először a 2008-as adatfelvétel adatait mutassuk be. Hiszen ez mutatja meg, hogy a hipotézis mely vonalán tehetünk kísérlet az inkonzisztencia magyarázatára.

A második adatfelvétel esetén a gazdasági helyzetértékelés és a kormány munkájának megítélése között a chi-négyzet próba szintén szignifikáns összefüggést produkált (statisztika értéke: 425,484; szignifikancia érték: 0,000; döntési szint: 0,05). A kapott adatokat a 7. táblázat szemlélteti:

Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az utóbbi egy évben?	Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a jelentlegi Gyurcsány-kormány a hivatalba lépés óta?		
	gyenge	jó	összesen
rosszabb lett*	1881	205	2086
	90,2%	9,8%	100,0%
változatlan maradt*	136	91	227
	59,9%	40,1%	100,0%
jobb lett*	27	76	103
	26,2%	73,8%	100,0%
összesen	2044	372	2416
	84,6%	15,4%	100,0%

5. táblázat

A különböző csoportok a gazdasági helyzet és a kormány teljesítményének megítélése alapján (2008)

Ha összevetjük az adatokat a korábbiakkal és csak a három nagy csoport (rosszabb lett, változatlan maradt, jobb lett) számbeli változását figyeljük meg, akkor azt látjuk, hogy akik szerint az ország gazdasági helyzete rosszabbodott, számuk erőteljesen növekedett. Azon válaszadók aránya, akik a változatlan, illetve a jobb gazdasági helyzet mellett teszik le „voksukat”, a 2007-es adatfelvételhez képest csökkent.

Azonban nem csak a kategóriák nagyságának változása szembeűnő, hanem a három kategórián belül is változások történtek, ugyanis az általunk inkonzisztenciával jellemzett csoportok aránya is redukálódott.

Elsőként vizsgáljuk meg azokat, akik úgy gondolják, hogy a gazdasági helyzet rosszabb lett, ennek ellenére a kormány teljesítményét jónak ítélték meg. A második adatfelvétel idején ebben a „metszetben” a válaszadóknak már csak 9,8%-át találjuk, míg korábban (2007-ben) ez a csoport 16,4%-al „képviseltette” magát.

Második csoportunk tekintetében (azok, akik az ország helyzetének változatlanságát látták, ezzel párhuzamosan jónak értékelték a koalíció teljesítményét) ismételen a csökkenés tényét figyelhetjük meg, hiszen míg a korábbi adatfelvétel idején a csoport aránya 45,9% volt, egy évvel később már 40%.

A legkisebb változás az igazán pozitívan vélekedők (azok, akik javuló gazdasági, viszont gyenge minőségű kormányzati teljesítményt láttak) között zajlott le, a válaszadók két százalékkal vannak kevesebben ebben a kategóriában, mint egy évvel korábban.

Jól látható, hogy az általános tendenciák bemutatásakor látott tapasztalatok ellenére releváns csoportokra bukkantunk. Annak ellenére, hogy általánosságban csökkent a kormány teljesítményének kedvező megítélése, csökkent a kormánypártok szavazótábor, olyan csoportok váltak láthatóvá, amelyek mégis kitartanak e pártok mellett. Ugyanakkor mégis úgy vélik, hogy az ország gazdasági helyzete rosszabbodik, ami pedig az általános tendenciákkal egybevág. A vizsgált csoportok aránya szintén csökkenő tendenciát mutatott, mint az általános tényezők esetében.

A hipotézis megfogalmazásának második szakasza

A két adatfelvétel adatai alapján látható tehát, hogy az első évben (2007) kapott adatokhoz képest a két inkonzisztens véleménnyel rendelkező csoport (lényegében a két kulscategóriánk) nem mutat méretét, számbeli arányát tekintve stabilitást. Mindkét esetben csökkenő tendencia látható. A harmadik csoport esetében a csökkenés már szinte elhanyagolható, viszont a tárgyalt probléma szempontjából e csoport tekinthető a legkevésbé relevánsnak. Természetesen a két legfontosabb csoportban bekövetkezett csökkenés nem mondható túlzottan nagy mértékűnek, viszont az a tény, hogy a csoportok nem tartották meg méretük stabilitását, okot ad arra, hogy a felvetett prob-

lémát ne kizárólag az identitásra építő elméletek segítségével közelítsük meg, hanem a racionális döntések elméletével is próbálkozzunk. A vizsgált csoportok méretének csökkenése arra utal, hogy – elsősorban azok, akik nem maradtak a csoport tagjai 2008-ra, – nem rendelkeznek erős, stabil identitással. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a pártidentifikációs modellnek, illetve a rendszerigazolás elméletének a relevanciája sem zárható ki teljes mértékben, ugyanis a saját magukkal ellentmondásban maradók esetében az identitásnak bizonyára szerepe lehet. Feltételezzük azt, hogy az identitásnak azok esetében van legfontosabb szerepe, akik időben a legtovább maradnak tagjai az önmagukkal ellentmondásba kerülő csoportoknak. Emellett szól az is, – amit az identifikációs elméletek hangsúlyoznak – hogy a társadalom tagjait nem tekinthetjük teljes mértékben folyamatosan kalkuláló „gépeknek”.

A csoportok számbeli arányának stabilitáshiánya és csökkenő tendenciája miatt így a racionális döntések elméletének segítségével kísérjük meg a folyamatok első szakaszának értelmezését. Azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy azok esetében, akik ki léptek az önmagukkal ellentmondásba kerülő csoportokból egy „racionális döntésről” van szó. Vagyis arról, hogy már nem bíznak abban, hogy a jövőbe történő beruházás miatt romlik a gazdasági helyzet, „nem azért rosszabb most, hogy később jobb legyen”, így lényegében megváltoztatták a kormány munkájáról alkotott véleményüket, és ennek köszönhető a csoportok számbeli arányának csökkenése. Tehát a korábban említett ellentmondás tulajdonképpen feloldható, ehelyett a racionalitás ténye a mérv adó. A racionalitás megléte azonban csak a csoportot „elhagyókra” korlátozódik. A feltételezésünk része továbbá az is, hogy a csoportban „bennmaradók” –különösen a hosszabb időn keresztül bennmaradók– viselkedését az identifikációs elméletek segítségével értelmezzük.

Az elmélet alkalmazása, részletes kifejtése, érvényességének bizonyítása előtt az elemzéshez mindenképpen szükséges a csoportok pártpreferencia szerinti jellemzése.

A konzisztens és inkonzisztens csoportok pártpreferencia szerinti jellemzése

Az elemzést alapvetően a Szeged Studies 2007-es adatbázisa alapján végezzük el, elsősorban azért, mert a kutatási probléma is ebben az évben fogalmazódott meg. A 2008-as adatokat abban az esetben tüntetjük csak fel, amikor lényeges eltérés mutatkozik a két évben kapott meghatározó jelentőségű adatok között. Ezt az ismertet a gazdasági helyzetértékeléssel és a kormányzati teljesítmény megítélésével szükségképpen együttesen vizsgáljuk egyetlen keresztábrában. A chi-négyzet próba szignifikáns kapcsolatot jelez mindhárom konzisztens és inkonzisztens csoport esetében a pártpreferencia változóval (a szignifikancia érték minden kategóriánk esetében: 0,000; döntési szint: 0,05).

Az első csoportot, azok alkotják, akik annak ellenére pozitívan ítélték meg a kormány teljesítményét, hogy a gazdasági teljesítményt rossznak tartották. Esetükben azt mondhatjuk, hogy a csoportba tartozók jelentős része a kormányzó pártok szavazótáborához tartozik, együttesen 87,1% az MSZP-re és az SZDSZ-re adta volna le voksát az adatfelvétel időpontjában, míg a legnagyobb ellenzéki párt szavazói csupán 2,1%-ban képviseltetik magukat.

A második ellentmondásos véleménnyel bíró csoportunk (azon válaszadók csoportja, akik szerint nem változott a gazdasági helyzet az országban, de a kormány teljesítményét jónak ítélik) pártpreferenciája nagyon hasonlít az előbbiekhöz, hiszen ebben a csoportban is dominál a kormánypártok támogatottsága (a MSZP-re és az SZDSZ-re szavazók együttes aránya: 86,9%), míg az ellenzéki szavazók aránya csak 3,1%.

A harmadik ellentmondásos csoportban, – amely javuló gazdasági helyzetet és gyenge kormányzati teljesítményt lát – a pártpreferenciák az előzőekhez képest másként alakultak. Ebben a csoportban már a FIDESZ támogatóit találjuk nagyobb arányban, hiszen 32,8% szavazott volna erre a pártra. Igaz a kormánypárti szavazók is képviselik magukat: a csoport 27,6% az MSZP-re, 8,6% az SZDSZ-re szavazott volna. Ezeket az eredményeket nem tekinthetjük megbízhatónak, mert olyan kis elemszámokat találunk az egyes cellákban, amelyek meggátolják az egyértelmű következtetések levonását. A 2008-as adatok esetében is olyan kis elemszámokkal találkozunk, amely a pontos eredmények interpretálását lehetetlenné teszik. Ez a csoport egyébként is olyan kicsinek tekinthető, aminek következtében nem tudjuk megbízható adatokkal jellemezni különböző ismérvek alapján. Ezt a pártpreferencia elemzés is mutatja, de a kutatás során más változók mentén elvégzett elemzés szintén ilyen eredményre vezetett. Egyrészt ebből kifolyólag, illetve azért, mert ez az ellentmondás a másik két csoport inkonzisztenciájának „fordítottja” (mint ahogyan egy korábbi fejezetben utaltunk rá), ennek a csoportnak az elemzését háttérbe szorítjuk, s figyelmünk fókuszát a másik két kollektívára helyezzük.

A konzisztens csoportokra rátérve, azok között, akik a gazdasági helyzet romlását érzékelik, és a kormány teljesítményét gyengének ítélik, 53,4% a FIDESZ táborához tartozik, a kormánypártokra csak 19,8% voksolt volna.

A változatlan gazdasági helyzetet érzékelők kategóriáján belül lévő konzisztens csoport a pártpreferencia szempontjából hasonlít az előző konzisztens csoporthoz, hiszen a válaszadók harmada a FIDESZ-re szavazott volna, míg 25,2% az MSZP-re. Itt azonban a különbség már nem olyan nagy mértékű, mint az előző esetben.

Összességében elmondhatjuk, hogy a pártpreferencia erősen összefügg azzal, hogy valaki ellentmondásba kerül-e önmagával az ország gazdasági helyzetének és a kormány teljesítményének a megítélésekor. Az adatok szerint a kormánypártok szavazói hajlamosak a romló vagy stagnáló gazdasági helyzethez jó kormányzati teljesítményt

társítani, míg az ellenzék szavazói a másik ellentmondásra hajlamosak, javuló gazdasági helyzetértékeléshez gyenge kormányzati teljesítményt társítanak.

A racionális döntések elméletének alkalmazása

Először tehát azok viselkedését próbáljuk megmagyarázni, akik a vizsgált csoportokat 2007-ről 2008-ra elhagyták. Ahogy már az elméleti áttekintés során látható volt, az elmélet kiinduló és legfőbb tétele az, hogy a társadalom tagjai az egyes döntési szituációkban mindig a rendelkezésükre álló információknak megfelelően döntenek. Mindig azt az alternatívát választják, amely számukra a legnagyobb nyereséget hozza. Jelen esetben az egyes alternatívákat, amelyek nyereséget hozhatnak, tulajdonképpen az egyes pártok jelentik, abban az értelemben, hogy az adott pártra való szavazás eredménye az lesz, hogy az egyén számára a jövőben remélt hasznot megteremti. A vizsgált csoportok ennek a haszonnak a megszerzésére való kísérletet a kormánypártok támogatásával fejezik ki. Ez egyrészt megnyilvánulhat az ellentmondásos csoportok pártpreferenciájában, másrészt a kormánypártok munkájának pozitív megítélésében és elfogadásában is. Ugyanezek a tényezők kifejezik azt is, hogy a racionálisan kalkuláló egyének ezeket az inkonzisztensnek nevezett csoportokat elhagyták. Az elmélet teoretikus alkalmazását követően az elemzés részét képezik azok az aspektusok, amelyek prezentálják az idő múlásával az ellentmondásos kategóriáktól és a kormány támogatásától való eltávolodást.

Mivel a gazdasági helyzetértékelés kategóriái és a pártpreferencia közötti szignifikáns összefüggés már a csoportok pártpreferenciájának jellemzésekor bemutatásra került, ezért csak utalunk az ellentmondásos csoportoknak azon preferenciájára, amely a kormányzó pártok támogatását fejezte ki. Az ellentmondásnak két alkotóeleme van: az egyik a gazdasági helyzet negatív megítélése, a másik pedig a kormány teljesítményének pozitív értékelése. Az ellentmondás feloldásához a csoportokat elhagyók viselkedésének magyarázata szempontjából a második tényezőt kell alapul vennünk. Ez azt mutatja, hogy a kormány munkája felé alapvetően pozitív attitűd társul, és jelzi azt is, hogy a kormány intézkedéseit többnyire helyeslik ezek a csoportok. Ennek nyilvánvalóan célja egy jobb jövő eljövételének az elérése. Annak a jelzése, hogy vállalnak egy olyan „utat”, ami hosszú távon számukra kedvezőnek tűnik, és idővel meghozza az eredményét, racionális döntésnek tekinthető. Azáltal viszont, hogy olyan alternatívát vállalnak, amely társadalmi terhek vállalását vonja maga után, szembekerülnek egy múltra vonatkozó vélekedésükkel, mégpedig azzal, hogy az ország gazdasági helyzete az utóbbi időben rosszabb lett, negatív tendenciát mutat. Ezt fokozza továbbá a választott elméleti keret azon momentuma, miszerint az emberek úgy választják meg a

lehetőségeiket, hogy a legkedvezőbb legyen, viszont ehhez figyelembe veszik a múltbeli eseményeket. Ha ezt a problematikát vesszük, és a racionalitás tartandó szem előtt, akkor ez az ellentmondás irracionálisnak hat. Nevezhető-e akkor ez a szituáció egyáltalán racionálisnak? Olyasvalami mellett voksolni, amely a múlt iránti attitűdünkkel nem konzisztens, a meglévő információk ismeretében.

Az irracionalitás elutasítását és a ráció meglétét John Elster gondolatmenete bizonyíthatja a legjobban. Ezt ő „max-min” döntési kritériumnak nevezi, amely egy döntés során olyan alternatíva megválasztását jelenti, amelynek a legrosszabb következménye még mindig kedvezőbb, mint egy másik választható lehetőségnek a legkedvezőtlenebb következménye (Elster 1991:49-57). Ezen „alapelv” alkalmazása lehetővé teszi, hogy ne irracionalitásról, hanem egyfajta racionalitásról beszéljünk. Arról van szó, hogy a romló gazdasági helyzet ellenére a kormány munkája mellett való voksot úgy is értelmezhetjük, mint egy olyan alternatíva vállalását, amelynek a legrosszabb következménye még mindig jobb, mint egy másik lehetséges alternatíva legkedvezőtlenebb következménye. A romló gazdasági teljesítmény ellenére még mindig jobb alternatívát jelent a kormány mellett kitartani, mint a legnagyobb ellenzéki pártnak bizalmat szavazni. A gyakorlatban ez azt jelenti – Elster gondolatmenete alapján –, hogy a csoportot elhagyók a „szükséges rossz” metaforával jellemezhető alternatívát választották. Ha a csoportok fentebb említett pártpreferenciáját vesszük figyelembe, illetve azt, hogy a vizsgált csoportok számbeli aránya csökkenést mutatott 2007-ről 2008-ra, akkor az alábbi következtetésre juthatunk. Arra, hogy a gazdasági helyzet negatív minősítése ellenére a kormányzat intézkedéseit az elsteri gondolatból következően kényszerből fogadják el, hiszen ez is kedvezőtlen alternatíva, de kedvezőbb bármely másik kedvezőtlennél. Ugyanakkor ez a választott „út” csak a jövőben hozza meg a várt eredményt, így a vélemény fenntartásához bizalomra, illetve kedvező kilátásokra van szükség. A 2007 és 2008 között eltelt egy év változásai azt mutatják, hogy ezzel „a legrosszabb következmény még mindig jobb, mint bármely másik legrosszabb” alternatívával sokan felhagytak az inkonzisztens csoportokban, és ennek köszönhető a csoportok létszámarányának csökkenése.

Felmerül az a kérdés is, hogy az idő elteltével mi változtathatja meg egy korábbi döntésünket? Milyen okból csappant meg a vizsgált csoportok létszáma? Minek köszönhető az, hogy az első adatfelvételkor megfigyelt jelenség, mint racionális döntés megszűnt sokak számára választási alapnak lenni? A gyakorlatban ennek a két kérdésnek a megválaszolásához ismételten John Elster nyújt segítséget egy magyarul is megjelent könyvének „Rövidlátás és előrelátás” című fejezetével (Elster 2001:50-59). Gondolatsorát azonban jelen probléma szempontjából csak részben lehetséges alkalmazni, ezért csupán egy részét tartalmazza az értelmezési keret. Elster értelmezésében az egyes választási lehetőségek közül amellet tesszük le voksunkat, amely számunkra a

döntés pillanatában a legnagyobb értékkel bír. Ezt ő jelenértéknek nevezi. Az egyes lehetőségekhez tartozó jelenértékeket hasonlítják össze a társadalom tagjai, és ez alapján választanak a rendelkezésre álló lehetőségek közül, viszont az idő elteltével a döntések jelenértéke csökken. Elster szerint egy választási lehetőséghez tartozó nyereség értéke minél inkább a távoli jövőben lesz kézzel fogható, annál gyorsabban csökken. Ha van egy alternatívánk (s ehhez tartozik egy adott értékű nyereség), amely mellett állást foglalunk, és elhatározzuk a hozzá tartozó cselekvés végrehajtását, a cselekvés végrehajtásáig lecsökkenhet az alternatíva értéke. Ennek következménye lehet, hogy az eredetileg elhatározott cselekvést nem hajtjuk végre, mert olyan választási lehetőségeket veszünk észre, amelyek jelenértéke nagyobb lesz számunkra, mint a korábban elhatározott cselekvés. Elster szerint ez azért jöhet létre, mert ebben az esetben a jelennek a közeljövőhöz viszonyítva nagyobb az értéke, mint a távoli jövőhöz képest (Elster 2001: 53-55). Ahogyan Jon Elsternél, a vizsgált csoportokból kiválók esetében is kulcsfontosságú szerepe van a jelenértéknek, mert számunkra itt a legnagyobb „nyereséget”, s egyben jelenértéket tulajdonképpen az ország rendbetétele, egy jobb jövő eljövetele jelenti (hiszen ennek reményében fogadják el az intézkedéseket, s mivel egyetértenek a szükséges teendőkkel, így pozitívan ítélik meg a kormány munkáját). Azt az alternatívát kell választaniuk, amely a társadalmat terhelő intézkedéseket tartalmazza. Mivel ezeket elfogadják, pozitívan viszonyulnak a kormány munkájához, hiszen azok céljait vetítik előre, viszont a megszerezhető nyereségek „elérhetősége” a távoli jövőben van. Ebből az elsteri gondolatához kapcsolódóan következik a jelenérték csökkenése. Ennek következtében a csoportot elhagyó egyének „pályát” váltanak és egy hozzájuk időben közelebb álló alternatívát választanak. Ahogy az elsteri sémából tudjuk, ez azért fordulhat elő, mert az időben közelebb álló választási lehetőség esetében a jelennek a közeljövőhöz viszonyítva nagyobb a jelenértéke, mint az eredetileg választott távolban megvalósuló lehetőségnek. Természetesen nem lehet megmondani, hogy melyek a csoportot elhagyók számára megjelenő lehetőségek, de könnyen lehet például egy másik parlamenti párt szavazótáborához való „átigazolás”. Viszont az elsteri gondolatmenet érvényességét mindenképpen erősíti, hogy az eredetileg felvállalt társadalmi erőfeszítést tartalmazó lehetőség eredménye feltehetően nem a közeljövőben fog érvényesülni. Ez pedig jelentősen kihat a társadalmi terheket magába foglaló, már kiválasztott út jelenértékére. Ennek kezdeti gyors csökkenése és a megszerezhető nyereség időbeli távolsága miatt más alternatívák váltak a csoportot elhagyók szemében nagyobb hasznot hozóvá.

Viszont a tárgyalás problematika némileg eltér az eredeti elsteri koncepciótól, ugyanis jelen esetben a helyzet az, hogy állást foglaltak a csoportot elhagyók egy adott alternatíva mellett, amely erős társadalmi szerepvállalást igényelt részükről. Ezt követően elkezdődött az alternatívához tartozó kormányzati intézkedések életbeléptetése, hiszen 2007-ben már működtek olyan mechanizmusok, amelyek a csoportok számára

értelmezett eszközökként funkcionáltak céljaik elérésének érdekében (pl.: vizitdíj bevezetése). A csoportokat elhagyó egyének viszont ezt követően egy már kiválasztott „úttól” eltávolodnak és egy másik alternatíva mellett döntenek. Tulajdonképpen arról van szó, hogy míg a John Elster által hozott példákban azok a választási lehetőségek, amelyeknek a jelenértéke a közeljövőhöz képest nagyobb, megelőzik az elsőként megválasztott alternatívát. Jelen esetben ez a sorrend felcserélendő. Tehát az elsőként választott lehetőség mellett döntünk, elindulnak a folyamatok, viszont a távoli jövőben megvalósuló nyeresemény következtében az adott döntés mellett való kitartást – a jelenérték gyors csökkenése – megakadályozza, mivel a nyereség nem realizálódik a döntést követő első időszakban. Ennek következményeképp jelenik meg olyan új alternatíva választásának lehetősége, amelynek jelenértéke az eredeti döntéshez képest nagyobb, és az egyén számára a megszerezhető nyeresemény is közelebbinek tűnik időben. Elster ugyan nem ír a problematikának erről a részéről, azonban ez is tekinthető racionális döntésnek. Ebben az esetben is döntünk, megjelennek döntésünk következményének elemei, viszont a hozzá tartozó nyeresemény oly távolinak hat, hogy más alternatívák, amelyeknek jelenhez való közelségük révén nagyobb a jelenértéke, eredeti célkitűzéseinktől „eltérítenek” bennünket. Ebben is benne van a „rational choi” alapelve: azon lehetséges opció kiválasztása, amely a legnagyobb hasznot hozza.

Látható, hogy a tanulmányunk első részében inkonzisztensként jellemzett csoportokra nem egészen volt helytálló a szóhasználat. Hiszen Elster gondolatmenetének segítségével sikerült rávilágítani arra, hogy itt nem feltétlen irracionalitásról van szó. Természetesen az ellentmondás feloldása csak a csoportot elhagyókra érvényes, a csoportokban továbbra is jelenlévőkre nem.

Az elméleti alkalmazás empirikus megvilágítása

A pártpreferencia megváltozása

Az időbeli változás, amely kifejezi a csoportok létszámának módosulását a feltételezett alternatívaváltás következményeképp, megnyilvánulhat a kormánypártok pártpreferenciájában. A pártpreferencia jelenlegi elemzésekor az elemzés részét képezik azok a „válaszadók”, akik nem választottak arra a kérdésre, hogy kire szavaznának, ha most lennének a parlamenti választások. Továbbá azok is, akik nem tudták megmondani, hogy kire is voksolnának. 2007 tavaszától 2008 tavaszáig eltelt egy év alatt a két kormánypárt támogatottságának csökkenése nyilvánvaló. 2007-ben – az összes megkérdezett közül – 25,5%-a szavazott volna az MSZP-re, 2008-ban, ehhez képest, már „csak” 15,7%. A kisebbik kormánypárt esetében is hasonló tendencia látható, 2007-ben a válaszadók 6,6%-a szavazott volna erre a pártra, 2008-ban már „csak” 3,2%.

	2007	2008
	Érvényes %	Érvényes %
FIDESZ	25,6	30,0
MSZP	25,5	15,7
SZDSZ	6,6	3,2
MIÉP	1,1	0,5
Munkáspárt	1,0	0,8
MDF	9,5	5,5
Centrum	2,3	1,6
Jobbik Magyarorszáért	0,6	1,1
Egyéb párt	2,3	3,1
nem válaszolt	14,0	18,6
nem tudja	11,4	19,8
összesen	100,0	100,0

6. táblázat

Pártpreferenciák Szegeden 2007-ben és 2008-ban

Ezzel párhuzamosan a FIDESZ szavazótábora növekedett, ugyanis míg az első évben a válaszadók 25,6%-a szavazott volna erre a pártra, ez egy év elteltével már 30%-ra emelkedett. A fenti gyakorisági eloszlásban a „nem válaszoló” és a „bizonytalanok” arányait is feltüntettük, hogy láthatóvá váljon a „nem válaszoló” és különösen az „elbizonytalanodók” arányának növekedése. Ahogyan látható a válaszmegtagadók aránya 4,6 százalékponttal, az elbizonytalanodóké pedig, 8,4 százalékponttal nőtt egy év alatt, ami azt jelzi, hogy a kormánypártoktól elpártolók nem feltétlenül valamelyik másik párt táborát erősítik, hanem ennek a két csoportnak a létszámát növelik.

Ezen a ponton felmerül az a kérdés, hogy tulajdonképpen hova kerültek a korábbi kormánypárti szavazók? Ennek prezentálására keresztábrában vizsgáltuk meg, hogy a válaszadók a 2006-os választásokon mely pártokra adták le voksukat, ezzel párhuzamosan a 2008-as adatfelvétel idején kire szavaznának. A chi-négyzet statisztika a két változó között szignifikáns kapcsolatot mutatott (statisztika érték: 4321, 200; szignifikancia érték.:0,000). Az elemzés azt mutatta, hogy a korábbi MSZP szavazók „mindössze” 43%-a szavazott szintén erre a pártra, vagyis a legnagyobb kormánypárt Szegeden 2 év alatt elveszítette szavazóinak 57%-át. Az MSZP korábbi szavazóinak 6,1%-a FIDESZ, 6,9%-a az MDF, 4,5%-a az SZDSZ, 3,1%-a pedig egyéb pártok szavazótáborába került át.

Az adatokból látszik, hogy az MSZP-től elpártolt szavazóknak csak kisebb része „igazolt át” másik páthoz, a nagyobbik részük a bizonytalanok táborába került, a párt

korábbi szavazóinak 24,9%-a került ebbe a csoportba. Az SZDSZ szavazótáborából szintén kerültek át ebbe a pártpreferencia szempontjából bizonytalan állapotba, hiszen a 2006-os szegedi szavazótáboruk 15,7%-a lett bizonytalan abban, hogy melyik pártra adná le két évvel később. Azt mondhatjuk, hogy a korábbi kormánypárti szavazók egy jelentékeny része a bizonytalanokhoz, kisebb részük pedig, más pártok táborába került. Jól látható tehát, hogy a bizonytalanok száma lényegesen nőtt a korábban MSZP-re szavazók körében. E változások következtében fontos megvizsgálni azt, hogy miként vélekednek a választani nem tudók az ország gazdasági helyzetének alakulásáról, illetve a kormány teljesítményéről. Elsősorban azért, mert az inkonzisztens csoportjainkat elhagyók dominánsan a baloldali pártok táborából rekrutálódtak. A gazdasági helyzetet a bizonytalanok jelentős része meglehetősen rossznak ítéli meg, hiszen 85,8% gondolja úgy, hogy rosszabb lett, 11,7% változatlanok látja, és csak 2,6% érzelik javuló tendenciát az ország gazdasági helyzetében. A kormány teljesítményét szintén negatívan értékeli, hiszen 90% szerint gyenge teljesítményt nyújtottak az országot irányítók. Itt tehát olyan csoportról van szó, amely konzisztensen vélekedik a két kérdést illetően.

A fenti elemzésből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kormánypártokat elhagyók többsége romló gazdasági helyzetet érzelik és nem elégedett a kormány teljesítményével, de csak a kisebbik része szavazna rögtön egy másik pártra, a nagyobbik részük elbizonytalanodott. Az elemzés korábbi konklúziói alapján valószínűsíthetjük, hogy nem csupán a kormánypártokat elhagyók esetében, hanem a vizsgált két inkonzisztens csoportot elhagyóknál is elbizonytalanodásról beszélhetünk. Hiszen a bizonytalanok esetében nincs ellentmondás a gazdasági helyzet és a kormány teljesítményének megítélése között, vagyis a korábban önmagukkal ellentmondásba kerülők jelentős része is úgy oldotta fel az ellentmondást, hogy a bizonytalanok táborához csatlakozott. Tulajdonképpen egy racionális döntés érvényesül esetükben, hiszen azok a következmények, amelyeket vártak a kormányzattól, nem következtek be. Ennek eredményeképpen feladták korábbi álláspontjukat, miszerint a gazdasági helyzet rosszabb, de a kormány teljesítménye jó és ezzel párhuzamosan a kormánypártokra sem kívánnak továbbá szavazni.

Természetesen a 2008-as állapotból nem lehet következtetni egy későbbi tényleges választás eredményére, így a 2010-es választásokéra sem, éppen azért, mert a következő időszakban felkínált alternatívák alapvetően megváltoztathatják a mostani eredményeket. A kérdés tehát úgy fogalmazható meg, hogy akik most a vizsgált csoportokból a bizonytalanok táborába kerültek, milyen alternatívák közül választhatnak majd a választások idején a pártok kínálatából. Lehetséges, hogy egyik párt kínálata sem lesz vonzó számukra, ebben az esetben a döntésképtelenség miatt alacsony választási részvétel várható. Amennyiben az ellenzéki pártok tudnak vonzó alternatívát kínálni, ak-

kor a 2008-ban bizonytalanok jelentősebb része valószínűleg rájuk fog szavazni. Ha a jelenlegi kormánypárt (ekkor még az MSZP) képes lesz vonzó alternatívát kínálni, akkor az is lehetséges, hogy visszaszerzi elbizonytalanodó választóit és ismételten a jelenlegi kormánypárt programjának lesz legnagyobb jelenértéke a csoportokat elhagyók számára.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ebben a részben nem azt állítjuk, miszerint mindenki, aki nem tudta megmondani 2008-ban hogyan voksolna, a racionálisan cselekvő egyének közül került volna ki. Úgy véljük, hogy a problematikus csoportokból kiszakadók egy meghatározó része ide került, s nem feltétlenül egy másik párt szavazótáborába. De a bizonytalanok között alapvetően más ismérvekkel leírható egyének, csoportok vannak.

A kormány munkájának megítélésében bekövetkező változások

A kormányzati munka pozitív megítélésének, az ezzel való elégedettségnek is nagy relevanciája van, hiszen a pártpreferencia mellett ez is nagyon jól kifejezi a választott alternatíva melletti szimbolikus kiállást, vagy éppen annak feladását. E tényező pozitív megítélése kifejezheti, hogy az intézkedések a csoportok számára megfelelőek a céljaik eléréséhez vagy sem. Természetesen itt ismét fontos szerepet kap az idő dimenziója, akárcsak a pártpreferenciák esetében. Jelen esetben is azt kell megvizsgálni, hogy a két adatfelvétel alapján látható-e stabilitás, vagy éppen a kormányzati munka pozitív megítélésének csökkenése. Az elégedettséget a következő kérdéssel mértük: „Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a jelenlegi Gyurcsány-kormány a hivatalba lépése óta?” Korábban említettük, hogy a változót kétértékűvé redukáltuk, most is ebben a formában elemezzük.

	2007	2008
	Érvényes %	Érvényes %
gyenge	73,0	83,9
jó	27,0	16,1
összesen	100,0	100,0

7. táblázat

Véleménye szerint milyen teljesítményt nyújtott a jelenlegi Gyurcsány-kormány a hivatalba lépése óta?

Jól látható, hogy a stabilitás a kormányzati munkát pozitívan megítélőknél sem érhető tetten, hiszen míg 2007-ben a válaszadók 27%-a vélte úgy, hogy jó volt a teljesítmény, addig 2008-ban már csak 16,1%. Ezzel párhuzamosan pedig majdnem 11%-al növekedett a kormánypártok munkáját negatívan megítélők aránya. Az inkonzisztens csoportok csökkenésével párhuzamosan tehát a pártpreferenciában, s a teljesítménnyel való elégedettségben is tetten érhető a pozitív értékelést adók arányának csökkenése.

Azért fontos, a kormányzati munkával való elégedettség változásának vizsgálata, mert ennek hátterében is a pártpreferencia, mint mozgatórugó húzódik meg. Ennek bizonyításához áttekintjük röviden, hogy a jó illetve a rossz teljesítményt tulajdonítók pártpreferenciája hogyan alakult. A chi-négyzet próba szignifikáns kapcsolatot mutat a kormány teljesítményének megítélése és a pártpreferencia között. Akár a 2007-es (chi-négyzet értéke: 812, 002; szignifikancia érték: 0,000), akár a 2008-as adatokat nézzük (chi-négyzet értéke: 761, 510; szignifikancia érték: 0,000), világosan látszik, hogy a pozitívan vélekedők között az MSZP szavazók felül vannak reprezentálva, ők alkotnak domináns többséget. A kategóriába tartozók körében az MSZP-re szavazók aránya azonban a 2007-es 66,2%-ról 2008-ra 61,7%-ra csökkent, a másik kormánypárt, az SZDSZ esetében is hasonló tendenciák tapasztalhatók, az ő esetükben ez az arány 11,5%-ról 3,3%-ra csökkent. Ugyanakkor a korábbiakhoz hasonlóan itt is nőtt a bizonytalanok aránya, kicsit több, mint kétszeresére. Ez azt mutatja, hogy a kormányzat munkáját pozitívan megítélők körében csökkent a kormánypártokra való szavazási hajlandóság, viszont nőtt a bizonytalanok, dönteni nem tudók tábora. A negatívan vélekedők esetében éppen az ellenzéki pártok képviselői vannak felül reprezentálva, ők a meghatározóak. Ebben a kategóriában a FIDESZ szavazóinak aránya lényegében nem változott, hiszen a kormány teljesítményét gyengének ítézők 37%-a tulajdonképpen a legnagyobb ellenzéki pártra adta volna le voksát 2007-ben és 2008-ban is. Drasztikus növekedést egyik ellenzéki párt esetében sem találunk, viszont megjegyzendő, hogy a kormány munkáját negatívan megítélők között is jelentős mértékben nőtt a bizonytalanok aránya, 11,7%-ról 20,1%-ra.

Ez lényegében azt jelenti, hogy a fentebb leírt arányokban fogyatkozott a kormánypárti támogatottság a kormányzati munkával való elégedettség dimenziójában, ezzel szemben nem változott az ellenzéki pártok számbeli arányának támogatottsága. Viszont növekedett a bizonytalanok aránya a kormány munkáját pozitívan és negatívan megítélők körében is. Jól látható, hogy az előző fejezethez hasonló végeredményre jutottunk.

Az optimizmus változása

A racionális döntések elmélete, mint jelen esetben használatos magyarázóelv, nagy hangsúlyt fektet az alternatívák értékelése kapcsán az elkövetkezendő jövőre. A jövőben realizálódó alternatívák sikerességébe vetett hitet, és a mellette való kitartást vagy éppen a benne való csalatkozást, kifejezheti a jövőre vonatkozó bizakodás, optimizmus vagy a bizalmatlanság, pesszimizmus. A chi-négyzet próba segítségével kimutatható, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet értékelése és a gazdasági helyzet jövőjéről alkotott kép között szignifikáns kapcsolat található a helyzetértékelés mindhárom kategóriájában (szignifikancia érték mindhárom esetben: 0,000; döntési szint: 0,05). Jelen esetben konkrétan a két vizsgált csoporthoz tartozó optimizmust vizsgáljuk, ahol chi-négyzet próba szignifikáns kapcsolatot mutat a gazdasági helyzet jövőjének megítélését mérő változóval. Az első adatfelvétel (2007) szerint a jövőbe vetett optimizmus az első két csoport meghatározó részében fellelhető, hiszen a rosszabb gazdasági helyzetet, de jó kormányzati teljesítményt érzékelők 44,4%-a véli úgy, hogy a következő tizenkét hónap folyamán az ország gazdasági helyzete jobb lesz. Ugyanez tapasztalható az ország gazdasági állapotáról változatlanul, ugyanakkor a kormány munkájáról pozitívan vélekedőknél is. A csoport 62,9%-a gondolja úgy, hogy a következő évben a gazdasági helyzet már javuló tendenciát fog mutatni.

A problémát az jelenti, hogy ha az optimizmus időbeli változását szeretnénk megvizsgálni csoportjaink esetében. A 2008-as adatok csak a rosszabb gazdasági helyzetet, de jó kormányzati teljesítményt érzékelők kategóriájában mutatnak szignifikáns kapcsolatot a jövőre vonatkozó optimizmus változójával. Már ez is tükrözi a korábbi tendenciákat, miszerint nagymértékben csökkent az optimisták aránya, a csoport 23,6%-a (egy évvel korábban:44,4%) mondta azt, hogy jobb lesz a gazdasági helyzet a következő egy évben. Ezzel párhuzamosan növekedett azok aránya, akik a jövővel kapcsolatosan pesszimizták, a gazdasági helyzet további negatív tendenciáját tartják valószínűnek.

Mivel a többi kategóriában nincs lehetőség megvizsgálni a változásokat, viszont a várt tendencia már megjelent az egyik kulcskategóriában, ezért mindenképpen szükséges megkísérelni az elemzést egy másik szempontból. Ha konkrétan nem az inkonzisztens csoportok optimizmus változását vizsgáljuk meg, hanem azt a három nagy kategóriát, akik úgy vélekednek, hogy rosszabb lett, változatlan maradt, és jobb lett a gazdasági helyzet (tehát a kormány megítélése alapján nem bontjuk le ezt a három csoportot), akkor nyilvánvalóan nem lesznek pontosan behatárolhatóak ezen a három kategórián belül a vizsgált kollektívák, viszont következtetni lehet a tendenciákra.

Ha így folytatjuk a vizsgálódást, akkor már mind a két évben szignifikáns kapcsolatot találunk a két változó között, és jól látható, hogy mindhárom kategóriában az optimisták aránya csökkent.

Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az eltelt 12 hónap folyamán?	Véleménye szerint, hogyan fog alakulni az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónap folyamán?			
	rosszabb lesz	változatlan marad	jobb lesz	összesen
rosszabb lett*	1105	347	243	1695
	65,2%	20,5%	14,3%	100,0%
változatlan maradt*	56	126	149	331
	16,9%	38,1%	45,1%	100,0%
jobb lett*	10	37	193	240
	4,2%	15,4%	80,4%	100,0%
összesen	1171	510	585	2266
	51,7%	22,5%	25,8%	100,0%

8. táblázat

Az ország gazdasági helyzetének jövőjéről alkotott kép (2007-es adat)

(statisztika értéke: 697,140; sig:0,000)

Véleménye szerint az ország gazdasági helyzete hogyan változott az utóbbi egy évben?	Véleménye szerint, milyen lesz az ország gazdasági helyzete egy év múlva?			
	rosszabb lesz	változatlan marad	jobb lesz	összesen
rosszabb lett*	1417	487	204	2108
	67,2%	23,1%	9,7%	100,0%
változatlan maradt*	50	118	73	241
	20,7%	49,0%	30,3%	100,0%
jobb lett*	10	24	70	104
	9,6%	23,1%	67,3%	100,0%
összesen	1477	629	347	2453
	60,2%	25,6%	14,1%	100,0%

9. táblázat

Az ország gazdasági helyzetének jövőjéről alkotott kép (2008-es adat)

(statisztika értéke:462, 373; sig:0,000)

Azok között, akik rosszabb gazdasági helyzetet érzékeltek, 14,3%-ról 9,7%-ra csökkent azok aránya, akik szerint egyértelműen jobb lesz a gazdasági helyzet. A gazda-

sági helyzet változatlanosságát vallók körében 40,0%-ról 30,3%-ra, a javuló tendenciát látók között pedig 80,4%-ról 67,3%-ra redukálódott ez az arány. Ezzel párhuzamban minden kategóriában nőtt a jövőbeli változatlanosságra számítók aránya, akiket inkább a pesszimisták táborába sorolhatunk.

Ezek alapján megfogalmazhatjuk azt a következtetést, hogy ha mindhárom kategóriában ilyen mértékben csökkent az optimisták száma, akkor ennek a vizsgált csoportokban is érzékeltetnie kell hatását, még akkor is, ha pontosan nem tudjuk meghatározni ennek mértékét. Az optimizmus változása tehát a pártpreferenciákhoz, a kormány teljesítményének megítéléséhez hasonló tendenciát követ.

Az inkonzisztens csoportjaink arányának csökkenése, követte a pártpreferenciákban, a kormányzati teljesítmény megítélésében és a jövőbe vetett optimizmus redukációjában bekövetkező tendenciákat. Emellett a dolgozat első felében az általános tendenciák bemutatásánál hasonló folyamatokra figyelhettünk fel. Ezek a dimenziók és tendenciák – mivel szorosan kapcsolódnak témánkhoz – azt erősítik meg, hogy az inkonzisztens csoportjainkat elhagyók esetében a racionalitás megléte mindenképpen pregnánsnak tekinthető.

Az ellentmondásban „megmaradók”

A hipotézis megalkotásakor a másik feltételezésünk az volt, hogy az inkonzisztens csoportokban, mindkét évben, tehát hosszabb távon is bennmaradók viselkedése inkább az identitáselméletekkel értelmezhető. Egyrészt tehát azokról van szó, akik szerint az ország gazdasági helyzete rosszabb lett, de mégis jónak értékelik a kormány teljesítményét. Másrészt azokról, akik szerint az ország gazdasági helyzete változatlan maradt ugyan, de szerintük így is jó teljesítményt nyújtott a kormány. Esetükben az a fő kérdés, hogy milyen jellemzőkkel bírnak és esetükben a véleménybeli ellentmondás magyarázható e az identitáselméletekkel.

Az első csoport, összetételét tekintve a következő sajátosságokkal jellemezhető: életkori átlaguk több mint öt évvel magasabb a mintaátlagnál, a teljes minta alapján kialakított életkori tercilesek szerint pedig, a legidősebb harmadban erősen felül reprezentáltak (47,1%), tehát a csoportba dominánsan idős emberek tartoznak. Jövedelmi helyzetük – az egy főre eső havi jövedelem alapján – kicsit jobb, mint a szegedi átlag, iskolai végzettségük szinte teljes mértékben azonos a mintáéval, míg a foglalkozási státusz szerint a nyugdíjasok erősen felül reprezentáltak a csoportban.

A dolgozat korábbi részében rámutattunk, hogy e csoport domináns része a kormánypártok szavozótáborához tartozik. Az is látható volt, hogy 2007-ről 2008-ra csökkent e csoport részaránya, de a bennmaradók pártpreferenciája nem változott a tekintetben, hogy jelentős maradt az MSZP-re való szavazási hajlandóság. Míg 2007-

ben 73,3% szavazott volna a legnagyobb kormánypártra, 13,8% pedig az SZDSZ-re, 2008-ban 82,2% adta volna le voksát ismét az MSZP-re, 3,3% az SZDSZ-re. Jól látható, hogy a csoportban az MSZP szavazói vannak döntő többségében, s ez lényegét tekintve nem változott. Változás abban történt, hogy a kisebbik kormánypárt szavazóinak aránya csökkent, de összességében a kormánypárti szavazóbázis nem változott.

Ha azt is megvizsgáljuk, hogy a teljes mintában a kormánypárt szavazói melyik pártra szavaztak a 2006-os parlamenti választáson, akkor azt tapasztaljuk, hogy az MSZP szavazóinak 88,9%-a már 2006-ban is erre a pártra szavazott, vagyis döntő többségükben erős elköteleződés feltételezhető a párt iránt. A csoport SZDSZ szavazói esetében ez az arány 33,7%, ami arra utal, hogy a kisebbik kormánypárt szavazói nem annyira voltak elkötelezettek a pártjuk iránt, mint az MSZP szavazók.

Másképp vizsgálva a kérdést az MSZP a 2006-os választóinak 90,2%-át tudta megőrizni az első csoportban, míg az SZDSZ csak 11,1%-át. A 2006-ban az SZDSZ-re szavazók több mint 80%-a 2008-ban már az MSZP-re szavazott volna. A fentiek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy – különösen az MSZP szavazók esetén – olyan csoportról beszélhetünk, amelynek viselkedését az identitást hangsúlyozó elméletek magyarázhatják. A korábban ismertetett elmélet alapján ez azt jelenti, hogy esetükben egy baloldali identitásról, baloldali pártokhoz való kötődésről van szó. Ezen elmélet érvényességét erősíti az is, hogy a csoport nagy részében stabil maradt a pártpreferencia, ami azzal magyarázható, hogy a kialakult identitás hosszú időn keresztül meghatározza a politikai pártokhoz való viszonyulást. Az identitás meghatározó szerepét erősíti az is, hogy annak ellenére tartanak ki az egyének az adott párt mellett, hogy az ország gazdasági helyzetének változását negatívan ítélik meg, de a pártjukhoz kötődő kormány teljesítményét jónak értékelik és ezt az ellentmondást időben hosszán, fent is tartják.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy azok esetében, akik szerint az ország gazdasági helyzete romlott, de mégis úgy gondolják, hogy a kormány jó teljesítményt nyújtott és még 2008-ban is ebben a helyzetben voltak, az ellentmondást a pártpreferenciák megmagyarázzák. Esetükben egyfajta identitásból következik ez az ellentmondás. Jelen esetben ténylegesen ellentmondásról van szó, ezt csak azért fontos leszögezni, mert korábban a csoportból kiválók esetében a racionális döntések elméletének alkalmazása segítségével feloldottuk az ellentmondást.

A másik inkonzisztens csoportot azok alkották, akik szerint változatlan volt az ország gazdasági helyzete az utóbbi egy évben, viszont mégis jónak ítélték a kormányzati teljesítményt. A dolgozat korábbi részében azt állítottuk, hogy e kategória esetén is fennáll a racionális kalkuláció ténye a csoportot elhagyóknál, de vajon azok esetében, akik ebben az ellentmondásban bennmaradtak, ugyanazt találjuk, mint az előző csoportnál? Mivel ebben a csoportban nem látjuk annyira erősnek a két vélemény közötti ellentmondást, mint az első csoportban, azt várjuk, hogy az identitásnak lesz

ugyan szerepe ebben a csoportban is, de jelentősége kisebb lesz, mint az első csoportban volt.

Az második csoport, összetételét tekintve nagyon hasonló sajátosságokkal jellemezhető, mint az első csoport. Életkori átlaguk magasabb a mintaátlagnál, a teljes minta alapján kialakított életkori tercilisek szerint pedig, a legidősebb harmadban erősen felülreprezentáltak (48,9%), tehát ebbe a csoportba is főleg idős emberek tartoznak. Az iskolai végzettség itt is szinte teljes mértékben azonos a mintáéval, míg a foglalkozási státusz szerint itt is erősen felülreprezentáltak a nyugdíjasok. Az egyedüli különbség az előző csoporthoz képest a jövedelmi helyzetben van, ugyanis amíg az előző csoport jövedelmi viszonyai csak kicsit voltak jobbabbak a szegedi átlagnál, addig ezé a csoporté lényegesen jobb.

A pártpreferencia szempontjából ugyanolyan jellemzőkkel rendelkeznek, mint az előző csoport, tehát a két kormánypárt együttes támogatottsága a jellemző. Ebből az előző csoport eredményei alapján az következne, hogy jelentős részük a 2006-os parlamenti választáson is e pártokra adta le voksát. Ha ez így van, akkor ennél a csoportnál is az identitás tényezője, illetve a pártok iránt kialakult erős lojalitás magyarázza azt, hogy miért pozitív a kormány értékelése, ha a gazdasági helyzetről úgy gondolkodnak, hogy stagnál.

Ha ebben a csoportban is megvizsgáljuk, hogy a 2006-os parlamenti választáson, melyik pártra szavaztak, akkor azt tapasztaljuk, hogy az MSZP szavazóinak 91,9%-a már 2006-ban is erre a pártra szavazott, vagyis döntő többségükben itt is erős elköteleződés feltételezhető. Másképp vizsgálva a kérdést az MSZP a 2006-os választóinak 96,6%-át tudta megőrizni ebben a csoportban. Az SZDSZ szavazói olyan kevesen vannak ebben a csoportban, hogy velük kapcsolatban nem lehet megállapítani semmilyen összefüggést.

A korábban kidolgozott elméleti keretben bemutatásra került egy pszichológiai megközelítés, amely a „rendszerigazolás” elmélet néven ismert. Ez az elmélet nem kifejezetten a szavazói magatartást magyarázza, de jelen esetben fontos lehet, mert mindkét csoport esetében, amelyeket az imént úgy mutattunk be, mint erős identitással rendelkezőket egyfajta rendszerigazoló szerep is feltételezhető. Arról van szó, hogy az identitásból következően, a kormány munkájáról alkotott pozitív kép fenntartása, aposztrofálható úgy is, mint olyan tényező, amely hozzájárul a fennálló rendszer megmaradásához még akkor is, ha ez az egyéni érdekekkel ellentétes.

A gazdasági helyzet értékelése az első csoport esetében negatív, a második esetben pedig stagnáló. Jelen esetben a kormány munkájáról alkotott pozitív kép felfogható úgy, mint olyan vélekedés fenntartása, amely megerősíti az egyén identitását, illetve olyan tényező is egyben, amellyel az egyén korábbi választását igazolhatja. Noha az ellentmondást identitásbeli eredetűnek véljük, ennek nem mond ellent az, hogy az erős lojalitás következtében olyan vélekedéseket tartunk fent, amelyekkel elsősorban

saját pártunkról kialakított képet próbáljuk védeni. Összefoglalva, a két ellentmondással rendelkező csoportban megmaradóknál a korábbi pártpreferenciája fenntartása hozzájárulhat ahhoz, hogy identitásukat megerősítsék, ugyanakkor ez a folyamat a társadalmi rendszer fennmaradását is elősegíti. Lényegében a Jost és Banaji által felvázolt folyamat, amely során az egyénből kiindulva, a makrostrukturális tényezők felé haladva érhető tetten egyfajta rendszerigazolás, itt is feltételezhető.

Érdemes végül arra is utalni, hogy az önmagukkal hosszabb ideig ellentmondásban lévő csoportok vélekedésének magyarázatában szerepet játszhat a törésvonal elmélet is, mivel Magyarországon egyre erősebb a különböző pártpreferenciájú csoportok közötti ellentét, mélyül közöttük a szakadék, így szükségszerűen felerősödik a „mi” és „ti” megkülönböztetés, ami szintén hozzájárulhat a logikailag egymásnak ellentmondó vélemények fenntartásához.

Összességében az ellentmondásban bennmaradókra vonatkozóan az vált láthatóvá, hogy ebben a két csoportban erős a baloldali identitás, így a csoport vélekedésének magyarázatában mindenképpen az identitáson alapuló elméletek relevánsak. Ugyanakkor azt is el kell mondanunk, hogy a rendszerigazolás és a törésvonal elméletek esetében csak feltételezéseket, logikai következtetéseket tudtunk tenni, ezeket adatokkal nem tudtuk alátámasztani, mert a kutatásban az ehhez szükséges fogalmakat nem mértük.

Összefoglalás

Jelen dolgozat kiindulópontját úgy aposztrofáltuk, mint amelynek célja egy logikai ellentmondás feloldása. Egy olyan ellentmondás magyarázatára törekedtünk, amely a politikai szociológiai irodalomban nem klasszikusan a parlamenti választásokhoz, hanem két választás közötti időszakhoz kapcsolódik és a személyek különböző vélekedései között feszülnek. Arra kerestük a választ, hogy a gazdasági helyzet szubjektív értékelése milyen hatással van az aktuális kormány tevékenységének megítélésére és a pártok szavazóbázisának alakulására, illetve azt igyekeztünk bemutatni, hogy milyen ellentmondások fedezhetők fel a vélemények között. Különösen kíváncsiak voltunk arra, hogy az önmagukkal ellentmondásba kerülő csoportok véleményének konstruálódása mögött milyen tényezők húzódnak meg.

Az elméletek alapján az a dilemma fogalmazódott meg bennünk, hogy a választásainkat racionálisan, a felkínált alternatívák legjobbjának kiválasztásával tesszük-e, vagy inkább az identitásunk határozza meg az értékítéletünket, választásunkat. Az adatok abban erősítették meg bennünket, hogy – nem tagadva az identitás szerepét – a szegedi felnőtt lakosság körében inkább a racionális döntések elméletével magyarázhatók a 2007 és 2008 közötti változások. John Elster gondolatainak alkalmazásával az idő dimenziója nyert különös jelentőséget a dolgozatban, mivel fontossá vált az időbeli

folyamatok megvilágítása. Segítségével olyan magyarázathoz jutottunk el, amely szerint a legjobb alternatívát választjuk lehetőségeink közül a jelenben. Ehhez szorosan kapcsolódik a szerző másik gondolata, amikor olyan utat választunk, amely a legrosszabbak közül még mindig a legjobbat jelenti az egyén számára.

E két tényező fejezi ki leginkább azt, hogy miért is beszélhetünk egy racionális megfontolásról problémánk esetében. Ennek lényege abban rejlik, hogy egy korábban meghozott döntésünket elhagyunk elsősorban azért, mert olyan új „utak” jelenhetnek meg az egyének számára, amelyek számukra a kívánt cél elérését hamarabb megvalósíthatják. Főként három változó segítségével próbáltuk meg az idő dimenzióját kiemelni, s ezzel az elméletet alátámasztani. Ezek a pártpreferencia, kormányzati munkával való elégedettség, és az optimizmus-pesszimizmus voltak.

A racionális döntések elmélete lehetőséget adott arra, hogy megmagyarázzuk az önmagukkal ellentmondásba kerülő csoportok létszámának csökkenését, azt, hogy miért váltak ki jelentős mértékben ezekből a csoportokból egy-két év alatt. Az identifikációs elméletek pedig azt igazolták, hogy a csoportok azon részénél, akik még mindig ebben az ellentmondásos helyzetben voltak a vizsgálat második évében is, az identitásnak fontos magyarázó ereje van.

Megítélésünk szerint ez a baloldali identitás maga után vonhat egy olyan öngazoló mechanizmust is, amely a fennálló társadalmi rend igazolásához vezet. Abból kiindulva, hogy a vizsgált csoportok identitásukból következően olyan vélekedéseket tartanak fent, amely identitásukkal összeegyeztethető, odáig vezethetnek el, hogy a fennálló rendszert igazolhatják különböző formációkon keresztül.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a szegedi felnőttek körében elsősorban a racionalitást feltételező elmélet érvényes, nem elhanyagolható részük ennek alapján alakítja ki álláspontját, ugyanakkor az identitásnak is erős véleményformáló hatása van, ami adott esetben a személy véleményei közötti ellentmondásokat is képes hosszú ideig fenntartani, ezek a csoportok azonban egyik politikai oldalon sem képviselnek jelentős erőt.

Felhasznált Irodalom

- DOWNES, A. (1990): *Politikai cselekvés a demokráciában: egy racionális modell*. Közgazdasági Szemle 1990/9. 993-1011.
- ELSTER (1991): *Racionális döntések*. Replika, 1991/4. 49-57 pp.
- ELSTER (2001): *A társadalom fogaskerekei*. Osiris Kiadó, Budapest
- ENYEDI (2004): Enyedi Zsolt: *A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak formálásában*. Századvég, 2004/3. 3-28 pp.

- ERANUS–LÁNGH–MÁTH–RÁCZ (2004): *A kérdőíves adatfelvétel újabb módszerei*. In: Letenyei 2004 545-590 pp.
- GALLAI–TÖRÖK (2003): Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula, Budapest
- JOHN (2003): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris, Budapest
- KÖRÖSÉNYI (1993): Körösényi András: *Pártok és pártrendszerek*. Századvég Kiadó, Budapest 1993.
- LETENYEI (2004): *Településkutatás*. Szöveggyűjtemény. Ráció Kiadó, Budapest 2004.
- RÓNA–TAS (1991): *A racionális döntések elmélete a szociológiában*.
- SZÉKELY (2005): Martin Harrop–William L. Miller, Elections and Voters. *A Comparative Introduction*. London, 1987 The Macmillan Press, 130–140 pp. idézi Székely István Gergő: A romániai magyar szavazók választói magatartása. In: Bodó Barna (szerk.) Romániai Magyar Évkönyv 2004-2005. Temesvár, Szórvány Alapítvány / Marineasa kiadó, 2005 49–92 pp.